

תורת הקורא

ובו הוראות מפורטות לבעלי קריאה

הלכות ומנהגים, דיוקים ודקדוקים, הערות ובירורים, חילופי נוסחאות, הקשורים בקריאת פרשת השבוע

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בכרחה במזון כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל tameytora@gmail.com

גליון מס' 177

הפטרת ויצא

ה"א תשפ"ד

גליון זה יו"ל ע"י מכון 'טעמי תורה'

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור

© כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי

הלכה ומנהג

לפרשת ויצא מפטירים:

למנהג האשכנזים: מ'יברך יעקב' (הושע י"ב ג') עד 'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם'^א (שם י"ד י'). ורבים מוסיפים וקוראים שני פסוקים (ויאל ב' כ"ו-כ"ז) 'וְאֶכְלֶתֶם אֶכּוֹל וְשָׂבוּעַ' עד 'וְלֹא יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם'^ב,

^א וכן הוא בעץ חיים לנדון (הלכות קריאת התורה פרק ד'), ובמחזור ויטרי (כתב יד מסקבה 841, מובא במהדורת גולדשמידט), ובאלה זוטא (סימן תרס"ט סק"א), שכתבו בפירוש שקוראים עד 'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם'.

וכן הוא בספרי המנהגים, מנהגים דק"ק וורמיישא (חלק ב' עמ' קצ"ה), מנהגות וורמייזא (עמ' רצ"ו), מנהגי ק"ק פיורדא (דף כ' ע"א), נוהג כצאן יוסף (עמ' קע"ט), דברי קהילות (עמ' 369).

וכן הוא בכתבי היד האשכנזיים של תורה עם הפטרות (וסימן 14, א"א, א"ג, א"ד; א"ה, בודליאן אופנהיים 14, א"ח, א"י, ברסלאו 1106), ובדפוסים של תורה עם הפטרות (רא"פ, רונ"ה, היכל הברכה, וכן בכל הדפוסים הישנים, ואף בדפוסים החדשים כן, ורק בשנים האחרונות התחילו להוסיף בחלק מהדפוסים את תוספת שני הפסוקים, ובחומשים רבים גם כיום אין את תוספת שני הפסוקים).

ומכל זה מוכח שכך היה מנהג אשכנזי המקורי, ואם כן מוכח שסברו שהסיום 'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם' אינו נחשב לסיום בדבר רע. ונראה לבאר זאת בפשיטות, שאף שכתוב שם ענין של כישלון, הרי 'יִפְשְׁלוּ בָם' הוא ודאי דבר טוב, ולכן גם את התוצאה ש'צדיקים יִלְכוּ בָם וּפְשָׁעִים יִפְשְׁלוּ בָם' אי אפשר להחשיב לדבר רע, ולכן לא חששו לזה.

והרמ"ע מפאנו (ספר עשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק א' סוף פרק י"ג) כתב ש'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם' זו רעה מעין הטובה כי המכשול יהיה בגבולות של דרכי ה' ומיד שיהיהרו תשובה בלבם קרוב אליהם הדבר מאד, ובוזה סיים הנביא בדברי נחמה.

ובשושנים לדוד (סוף מסכת פאה) כתב שנראה לו שלא נחשב סיום בדבר רע אלא כשהרע הוא מלתא פסיקתא, אבל בפסוק 'וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲרֹךְ פְּקֻדִים וְיִסְלַף דְּבָרִי צְדִיקִים', הרי לפי שהשוחד יעוור לכן אני אומר לא תקח, ואם כן הוא דבר טוב. ונראה שכעין זה יש לומר גם בפסוקנו שבא לומר שדרכי ה' ישרים הם לצדיקים ומכשול הם לרשעים, ומשום כך יש לבחור בטוב ובצדק, ולכן נחשב לדבר טוב.

ובספר 'זה מצאתי' (חלק א' עמ' צ') כתב לבאר ש'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם' הוא דבר טוב, שהלא מכשול הוא שוגג (בדמיון ביומא פ"ו ע"ב), וכתוב בפסוק שפושעים שהוא מרד יחשב כשוגג, כמאמר הגמרא שהעושה תשובה וזדונות נחשבים לו כשגגות.

ובספר זרע יעקב (סימן קל"ח) הביא בשם גאון אחד שיכולים לומר שסיומת זו מדברת על גוים שאין רעתם רעה (ובגורן כ"ג ע"א וכן בהוריות י' ע"ב פסוק זה נעל על לוס ובגותיו, שהן התכונות לשם מצוה וזה 'צדיקים יִלְכוּ בָם' וזהו התכונות לשם עבירה וזה 'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם', ובליקוט שמעוני כאן דורש 'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם' על אלו שמרדו בצדיקים, כגון נמרוד באברהם, ישמעאל ביצחק, עשו ביעקב, עמלק ביהושע, פרעה במשה).

^ב בשבת שובה מפטירים מ'שובה יִשְׂרָאֵל' (הושע י"ד ב') עד 'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם' (שם י') ואחר כך מדגלים וקוראים פסוקים נוספים, יש הקוראים ביואל (בעיקר מנהג האשכנזים) ויש הקוראים במכיה (בעיקר מנהג הספרדים).

ובטעם הוספת פסוקים אלו בשבת שובה, כתב מהרי"ל (הלכות עשרת ימי תשובה) שהוא משום שיש בהפטרה רק תשעה פסוקים, והדין הוא שאין פוחתים מכ"א פסוקים. ובדגול מרבבה (סימן תכ"ח) תמה על טעם מהרי"ל, שהרי בסליק עניינא מותר לקרוא גם פחות מכ"א פסוקים, ולכן כתב שהטעם הוא כדי לסיים בטוב (וכמו

שכתב רבו הדגול מרבבה) והוסיף שלפי זה גם בהפטרת ויצא המסתיימת ב'ופשעים יִפְשְׁלוּ בָם' יש להוסיף ולקרוא את שני הפסוקים 'וְאֶכְלֶתֶם אֶכּוֹל וְשָׂבוּעַ' עד 'וְלֹא יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם' כדי לסיים בטוב (ובליקוט דיעים שבסוף ספר שולחן הקריאה כתב להוסיף פסוקים אחרים), והובאו דבריו במשנה ברורה (סימן תכ"ח סק"ב). וכן הביא ב'לוח לארץ ישראל' להגרמ"ט בשם הגרש"י זלזניק (ובספרו זרע יעקב סימן קל"ח כתב שמקור

להערה זו בדברי החיי אדם והמשנה ברורה הנ"ל. ובחלק מהשנים הובא בלוח לא"י בשם החיי אדם). ובאמת יש לעיין בטעם ההוספה בשבת שובה, שאם כל הטעם הוא כדי לסיים בטוב כדברי הדגול מרבבה והחיי אדם, מספיק להוסיף גם בשבת שובה רק את אותם שני הפסוקים שכתב החיי אדם להוסיף בהפטרת פרשת ויצא כדי לסיים בטוב (וכמו בהפטרות אחרות שאין מסיימות בטוב שקוראים פסוקים בודדים כדי לסיים בטוב), ומדוע מוסיפים בשבת שובה פסוקים רבים כל כך (י"ג או י"ד פסוקים נוספים), ואף שבעיקר ההפטרה יש רק ט' פסוקים, הרי סליק עניינא ומותר מעיקר הדין להפסיק שם, וגם אם מוסיפים כדי לסיים בטוב אין צורך לקרוא כל כך הרבה פסוקים.

ולכן נראה שבאמת עיקר טעם ההוספה הוא כדי להוסיף פסוקים נוספים המדברים מעניין התשובה שזה עניין היום, ולכן מפטירים בהפטרה זו (ונראה שגם לדברי הדגול מרבבה צריך להגיע לטעם זה, שהרי קוראים פסוקים רבים ולא מסתפקים בשני פסוקים), ומה שכתב מהרי"ל שקוראים עוד פסוקים כי אין בהפטרה כ"א פסוקים, אין כוונתו שלכן אסור להפסיק שם וחייבים להוסיף פסוקים נוספים, שהרי ברור שידע מהרי"ל דין זה שבסליק עניינא מותר להפסיק גם בפחות מכ"א פסוקים, אלא שמחמת שההפטרה עוסקת בענין היום של תשובה, קבעו להוסיף בה פסוקים נוספים מענין התשובה, ואמנם אם ההפטרה עצמה היתה ארוכה כעיקר דין ההפטרה לא היו מוסיפים בה עוד, אך אחר שעיקר ההפטרה קצרה היא תיקנו להוסיף בה פסוקים (וכעין זה כתב בספר זה מצאתי. ויש להוסיף שגם מדברי התוספות במגילה לא"י ע"ב ד"ה ראש חודש אב משמע שפסוקים אלו מעיקר ההפטרה הם, ולא רק כדי לסיים בטוב).

ובזרע יעקב (שם) כתב שמהמנהג להוסיף פסוקים בשבת שובה מוכח שאין לסיים שם, וכמו שכתב כבר האבודרהם שמוסיפים פסוקים אחר הפטרת שובה, וזה שלא כתב האבודרהם להוסיף גם בהפטרת ויצא זה משום שלדעתו מפטירים לויצא 'וְעַמִּי תְלוּאִים', ומשום כך לא נתפרסם אצל ההמון שצריכים להוסיף גם בהפטרת ויצא, שכתבי המנהגים הפטירו 'וְעַמִּי תְלוּאִים' ולכן לא כתבו דין זה שיש לסיים בפסוקים אחרים. עכ"ל.

ובאמת גם למנהג הספרדים שהובא באבודרהם, שמוסיפים בשבת שובה רק ג' פסוקים (מכיה ז' י"ח-כ, מי א-ל קמח וכו'), אין הוכחה שזה מטעם שנחשב סיום ברע, אלא יתכן שנהגו לסיים בפסוקים אלו הוא כדי להשלים העניין, שאחר שקוראים את עניין התשובה, משלימים בכך שה' גם מקבל השבים אליו ומכפר חטאות, אמנם יתכן שזה מטעם שחששו שאינו נקרא סיום בטוב.

אך מנהג האשכנזים המובא בספרי המנהגים ובדברי הראשונים ובכתבי היד (שהובאו לעיל הערה א') מוכח שסברו שהסיום ב'יִפְשְׁלוּ בָם' אינו נחשב סיום ברע, ואם כן לשיטתם טעם ההוספה בשבת שובה הוא מטעם אחר (וכמו שכתב מהרי"ל. ומסתבר שמשום המנהג לסיים שם בהפטרת ויצא, לכן הוצרך מהרי"ל לכתוב טעם אחר).

ולענין מעשה, יש מקום לומר שאף שמנהג אשכנז המקורי היה שלא להוסיף שני פסוקים אלו כיון שסברו שאין זה נחשב סיום ברע, בכל זאת אין שום חשש והפסד בהוספת שני פסוקים אלו (ונראה שכן סבר החיי אדם שכתב להוסיף פסוקים אלו, אמנם יש לעיין בזה שאולי אם היה רואה בפירוש שהמנהג בכל תפוצת אשכנז לסיים שם ואם כן סברו שאפשר לסיים שם, אולי לא היה מחדש כן נגד מנהג ברור), אך בספר זה מצאתי (שם) כתב שכיון שבכל החומשים כתובה הפטרת ויצא רק עד סוף הושע, מסתמא חייבי יש קבלה ומסורה על זה מאבותינו ומרבותינו לסיים שם, ודלא כחידוש חזאי אדם. עכ"ל.

(ולכן נראה שבמקומות שלא נהגו להוסיף אינם צריכים לשנות מנהגם בעקבות דברי החיי אדם, ובמקומות שאין מנהג, נראה שרשאים הם לנהג כמנהג הישן שנהג בכל תפוצות אשכנז, ויתכן שאף נכון יותר לנהג כך). ולמעשה, הפרושים נוהגים להוסיף פסוקים אלו על פי 'לוח לארץ ישראל' להגרמ"ט, וכן נוהגים במקומות רבים הנוהגים ברוב דבריהם לפי 'לוח לארץ ישראל', ורבים נוהגים כן כיון שהובא במשנה ברורה (אמנם יש לעיין האם זה נחשב

❧ דיוקים ודקדוקים ❧

י"א ז': תְּלוּאִים - האל"ף נשמעת, ואין להבליעה ולקראו 'תְּלוּיִם'.

י"א ח': כְּצַבֵּאִים - האל"ף לא נשמעת, ונקרא 'כְּצַבִּים'.

נְהַפֵּךְ - הה"א בשווא נח'. ואין להבליעה ולקראו 'נְפֵכְךָ', או לקראו 'נְהַפֵּכְךָ' בחטף סגול.

י"א ט': אָנֹכְל - הטעם מלרע בכ"ף.

בְּעִיר - הבי"ת בשווא נע, ואין לקראו 'בְּעִיר' בקמץ.

י"א י': וַיִּתְּרֵדוּ - החי"ת בסגול, והרי"ש בשווא נח. ואין לקראו 'וַיִּתְּרֵדוּ' בשווא נח. וכן הוא להלן (י"א).

י"א י"א: אָשׁוּר - האל"ף בפתח והשי"ן בדגש. וכן הוא להלן (י"ב ב'). אך להלן (י"ג ז'): אָשׁוּר - האל"ף בקמץ והשי"ן רפה'.

בפרשה, בכל זאת כיון שעוסקים בעקב יש לזה יותר קשר לפרשה, וגם שיש שם יותר פסוקי ניהומים מאשר אחר וַיִּבְרַח יַעֲקֹב'.

ומקור הטעות לסיים ב'על תְּלָמִי שְׂדִי' הוא משום שבדפוסים שכתבו את ההפטרָה גם לפי מנהג הספרדים וגם לפי מנהג האשכנזים, בין 'על תְּלָמִי שְׂדִי' ל'וַיִּבְרַח יַעֲקֹב' כתבו 'כאן מפטירים הפטרת וישלח יעקב האשכנזים' (ובאמת זו טעות, שזו הפטרת ויצא לאשכנזים ולא הפטרת וישלח, וכבר העירו בפוסקים (מגן אברהם, חיי אדם, שערי אפרים, קיצור שולחן ערוך, משנה ברורה) על טעות זו, ואי"ה יבואר בהפטרָה פרשת וישלח), וכיון שלא ציינו מקום אחר בו מסתיימת הפטרת הספרדים (ואכן צ"ב מדוע) חשבו הקוראים ששם גם מסתיימת הפטרת ויצא לספרדים, בעוד שאין זאת הכוונה. וכבר העיר על טעות זו בספר כף נקי.

וכיון שמנהג זה בטעות יסודי, ובמנהג זה יש גם כמה חששות הלכתיים כמבואר לעיל (ואילו היתה זו טעות שנהגו כמנהג אחר, כמו בהפטרָה וירא, נחא, שאף שאין זה המנהג הספרדי הקדום בכל זאת יש לו מקור, אבל כאן אין לו שום מקור ואף יש בו חששות הלכתיים), נראה שראוי לקרוא כמנהג הספרדי המקורי או לכל הפחות לקרוא עוד שני פסוקים כמנהג תימן ועדות המזרח המובא ברמב"ם.

^ה וכן הוא ברמב"ם (סוף ספר אהבה).

י' וה"א זו נהגת כמו מפיק ה"א שבסוף תיבה, כגון בתיבות 'עֲמָה' אֲתָה', וכדומה.

וגם כאן באמצע תיבה הוא נקרא מפיק ה"א. ויש הטועים לחשוב ש'מפיק' הוא דוקא הנקודה הבאה באות ה"א שבסוף תיבה, אך באמת 'מפיק' פירושו מוציא, דהיינו שהה"א נשמעת ונהגית בשווא נח, אף אם היא באה באמצע תיבה, ולא כמו בתיבה 'פְּדָהצוֹר' (במדרב א' י') וכדל', ששם הה"א אינה נהגת כלל.

והטעם לכך שנקודת המפיק באה רק בסוף תיבה, משום שבאמצע תיבה (כגון בתיבת 'קָהָה'), ע"י שהאות מנוקדת בשווא יודעים שהיא נקראת, ולכן אין צורך בנקודת המפיק. ובסוף התיבה לא רצו לנקד בשווא, מפני שיש תיבות המנוקדות בסופן בפתח גנובה ובמפיק יחד, כגון: 'גְּבִהָ', 'יִצְיָה', ואילו היו מנקדים בשווא ולא בנקודת המפיק, היה צורך לנקד בניקוד כפול, גם בפתח וגם בשווא, וכיון שלא ניקד אות אחת בשני ניקודים שונים, המירו את סימון השווא באות ה"א שבסוף תיבה לנקודה בתוך האות.

יש לציין, ששישנם כ"י בהם כאשר יש חשש לבליעת הה"א בשגגה באמצע תיבה, מוסיפים את נקודת המפיק אף באמצע תיבה, ואע"פ שהיא מנוקדת גם בשווא, וכגון בכ"י לניגנרד שמנוקד: 'בְּהֶשְׁמָה' (ויקרא כ"ו מ"א), 'פְּדָהאֵל' (במדרב ל"ד כ"ח), 'יִהְיֶהפִנּוּ' (שם ל"ה כ'). וכן בכ"י ששון 507 מנוקד 'פְּדָהאֵל'. וכן כתב באור תורה שבספרים ספרדיים מנוקד 'בְּהֶשְׁמָה' עם נקודת המפיק בה"א, והביא דבריו בקסת הסופר ח"ב.

י' אָשׁוּר' בפתח ודגש הוא שם מקום (וגם שם אומה שנקראת על שם מקומה), ו'אָשׁוּר' בקמץ ורפה הוא לשון מארב (רש"י י"ג ז'), ויש שפירשו פירושים אחרים, אך מ"מ אינו שם אומה, ועיין מנחת שי שם).

וצריך הקורא לחפש את מקום הדילוג לפני הקריאה כדי שלא יצטרך להפסיק כלל מקריאתו אלא ימשיך לקרוא ללא שום שהייה והפסק'.

למנהג הספרדים: מ'וְעַמִּי תְּלוּאִים' (הושע י"א ז') עד 'כְּגָלִים עַל תְּלָמִי שְׂדִי' (שם י"ב י"ב). ויש נוהגים לקרוא עד 'בְּאֶרֶץ תְּלָאבוֹת' (שם י"ג ה'), והוא המנהג הקדום והראוי'.

למנהג התימנים: מ'וְעַמִּי תְּלוּאִים' (שם) עד 'וּבְנִיבִיא נִשְׁמָר' (י"ב י"ד).

הקשר לפרשה: בריחת יעקב האמורה בהפטרָה, כתובה בפרשה (לבוש סימן תרס"ט).

להכרעת המשנה ברורה, משום שהביא כאן את דברי החיי אדם כציטוט ולא כהכרעה, שהרי לא הביא כלל דעה אחרת (כמו האליה וזוטא), ונראה מזה שלא ראה את דברי החולקים ולא בא להכריע, ולכן אולי זה שונה ממקומות בהם הכריע בין דעות האחרונים, וצ"ע בזה).

ויש מקומות שנוהגים כמנהג הישן שלא להוסיף פסוקים אלו, כך נוהגים בישיבת ליקווד (נהג בחכמה עמ' כ'), וכך נוהגים רבים בחו"ל ע"פ 'לוח מנהגי בית הכנסת' המבוסס על פסקי הגרי"א הנקין, וכן נוהגים בקהילות אשכנז מערב, וכמדומה שכן מנהג רוב קהילות החסידים (וכן הוא ב'לוח תמידים כסדרם' ובלוח דבר יום ביומו' ובלוח מעגל השנה').

² בתוספתא (מגילה פרק ג' הלכה י"א. מובאת בתלמוד בבלי יומא ס"ט ע"ב, מגילה כ"ד ע"א, סוטה מ"א ע"א) נאמר 'מדלגין בתורה בענין אחד, ובנביא בשני ענינן, כאן וכאן בכדי שלא יפסיק התורגמן'.

והטעם שהדילוג מותר רק בשיעור זה שלא יפסוק התורגמן, הוא משום שאין כבוד לציבור לעמוד בשתיקה (רש"י ביומא ובמגילה שם, והביאוהו הראשונים והפוסקים), ולכן, כיום שאין מתורגמן, צריך הקורא שלא לשהות כלל כדי שהציבור לא ימתין בשתיקה (והב"ח (סימן קמ"ד) כתב שכיון שהתירו חכמים דילוג בכדי שלא יפסוק התורגמן, לכן גם עכשיו שאין מתרגמים אין לאסור דילוג זה ובהתירו עומה. אך נראה מדבריו שכוונתו רק לדילוג כזה שכבר נהגו לדלג בו מומן חכמים עד היום, שדילוג זה עומד בהתירו מומן חכמים ולא נאסר אחר שפסקו לתרגם, אך בדילוג שלא נהגו בו מומן חכמים, השיעור הוא לפי המציאות שלא יעמדו הציבור בשתיקה).

ובמקומות שקוראים מתוך ספר מודפס ראוי לסמן את מקום הדילוג כדי שלא יצטרכו להמתין בשתיקה (וראה בב"ח שם), ובמקומות שקוראים מתוך נביא כשר העשוי בגלילה שאי אפשר לסמן בו, לכל הפחות יש למצוא ולזכור את מקום הדילוג לפני הקריאה כדי שיוכל להמשיך ולקראו שם מיד ללא שהייה, ואם משער הקורא שלא יוכל למצוא מיד את המקום שאליו מדלגים, מסתבר שיש לו לקרוא את סיום ההפטרָה מתוך ספר מודפס שיכין לפני הקריאה, כדי שלא יצטרך לשהות בשתיקה ולעבור על הדין שאסור להפסיק בשתיקה באמצע הקריאה (ולכאורה משך הזמן שאסור לשהות בו הוא כזה שאין רגילות לשהות בו תוך כדי הקריאה).

³ וכן הוא באבודרהם (סדר הפרשיות וההפטרות), ובספר השולחן (הלכות תפילה שער שישי). ובקובץ 'מנורה בדרום' (גליון כסלו תשפ"ב עמ' קח) הובא מאמר 'מנהג הספרדים בהפטרָה פרשת ויצא', בו מקשה כמה קושיות על מנהג הספרדים הנפוץ כיום לקרוא רק עד 'עַל תְּלָמִי שְׂדִי': א. פסוק הסיום משמעותו רעה, שהיו מזבחות העבודה וזה רבים כל כך כגלים על תלמי השדה, והלא אין מסיימים בדבר רע. ב. צריכים לקרוא כ"א פסוקים בהפטרָה, ויש רק י"ז פסוקים עד שם, וגם אין שם סיום עניני. ג. אין בהפטרָה זו מעין פרשת ויצא, שפסוק 'בְּיָסֵן עֲקֹב אֶת אֶחָיו וּבְאֹנֹו שָׁרָה אֶת אֶלְהִים' (הושע י"ב ד') הוא מעין פרשת תולדות, ופסוק 'וַיִּשְׁרַח אֶל מִלְאָךְ וַיִּכַּל בְּכָה וַיַּתְחַנֵּן לוֹ' (שם ה') הוא מעין פרשת וישלח. ובאמת בספרי ראשוני ספרד (אבודרהם וספר השולחן) ההפטרָה היא עד 'בְּאֶרֶץ תְּלָאבוֹת', וכך הוא בכל כתבי היד הספרדיים.

וכתב שבאמת לכל המנהגים הפסוק שקשור לפרשה הוא 'וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדָה אָרֶם וַיַּעֲבֵד יִשְׂרָאֵל בָּאֵשָׁה וּבְאֵשָׁה שְׁמָר', ומשום כך האשכנזים בחרו להתחיל מפסוק זה הקשור לפרשה, והספרדים והתימנים העדיפו להתחיל מקודם ולסיים מעט אחרי פסוק זה, ומסתבר שזה משום שיש למעלה עוד פסוקים הקשורים ליעקב שנזכר בפרשה, ואף שהעניין האמור בהם לא נזכר

י"ב א': סְבִבְנִי - הטעם מלעיל בבי"ת השניה".

עם, וְעַם - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'אֶם' באל"ף ט. וכן הוא להלן (י"ב ב', ג').

י"ב ב': רָעָה - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'רֹעָה' באל"ף ט*.

י"ב ד': שָׁרָה - בשי"ן שמאלית.

י"ב ה': וַיֵּשֶׁר - בשי"ן שמאלית.

יִמְצָאָנוּ - האל"ף בסגול, והנו"ן דגושה, והוא לשון יחיד נסתה. והקורא 'יִמְצָאָנוּ' בציירי ורפה, משנה משמעות ללשון יחיד המדבר על רבים וכולל עצמו עמהם". וכן הוא להלן (י"ד ט'): וְאַשְׁרֵנוּ.

י"ב ז': בְּאַלְהֵיךָ - האל"ף לא נשמעת, ונקרא 'בְּלֵהֵיךָ' י"ב.

י"ב ח': אָהֵב - האל"ף בקמץ גדול, ואין לקרוא 'אוֹהֵב' בחולם.

י"ב י': בְּאַהֲלֵים - יש אומרים שהבי"ת בקמץ קטן, ויש אומרים שהבי"ת בקמץ גדול. ויתכן שכאן אין מחלוקת וכולם מודים שהבי"ת בקמץ גדול ט.

י"א וכבר כתב בשו"ת אורים גדולים (למוד כ', סימן ג' בדפ"ח) (לר' אברהם ישראל זאבי זצ"ל אב"ד חברון, נפטר תצ"א, שו"ת זה מוזכר פעמים רבות בחיד"א וברע"א), שמי ששינה וקרא 'תְּשַׁלְּחֵנוּ' בנו"ן רפה במקום 'תְּשַׁלְּחֵנוּ' בנו"ן דגושה, וכיוצא בזה, הרי שינה משמעות ויש להחזירו (כמו שכתב הרמ"א (או"ח סימן קמ"ב סעיף א') שבשינוי שמשנה הענין מחזירין אותו). והוסיף שם שגער בשלוחי ציבור שלא דקדקו לקרוא בדגש. והובאו דבריו בכף החיים (סימן קמ"ב אות ט').

י"ב בשם אדנות ואלוקות, אם באה לפנינה אחת מהאותיות מש"ה, האל"ף נשמעת, ואם באה לפנינה אחת מהאותיות וכל"ב, אין האל"ף נשמעת, ואז יבוא במקום האל"ף מתג שמאריך מעט את תנועת הפתח או הצייר, ועל ידי זה מתארכת התנועה ונשמע כעין אל"ף (וסימן, מש"ה מוציא וכל"ב מכניס). וכלל זה נוהג גם באדנות ואלוהות שאינם שם קודש.

י"ג הכלל הוא שאותיות השימוש ב' ו' כ' ל' שאינן מיועדות מנוקדות בשווא, כגון: 'בְּרוּחַ', 'וְרוּחַ', 'כְּרוּחַ', 'לְחֹשֶׁךְ' (למעט וי"ו השימוש לפני אותיות בומ"פ שמנוקדת בשוורק, כגון: 'וּבְקִימָן', 'וּפְרִיעָה').

וכאשר המילה מתחילה בשווא נע, או בשווא מורכב שדינו כשווא נע, ישתנה ניקוד אות השימוש משום שאין מילה יכולה לפתוח בשני שוואים. והכלל הוא שלפני שווא פשוט ינוקדו אותיות בכ"ל בחיריק ואות וי"ו בשוורק, כגון: 'בִּשְׁנִי', 'וְשְׁנִי', 'כִּשְׁנִי', 'לְשְׁנִי'.

ולפני שווא מורכב, אות השימוש תנוקד כניקוד הבא עם השווא שאחריה, שדרך האות הקודמת לחטף להנקד בניקוד החטף, כגון: בתיבת 'אֶמֶת' הפותחת בחטף סגול, ינוקדו אותיות השימוש בסגול: 'בְּאֶמֶת', 'וְאֶמֶת', 'לְאֶמֶת'. בתיבת 'אֶשֶׁר' הפותחת בחטף פתח, ינוקדו אותיות השימוש בפתח: 'בְּאֶשֶׁר', 'וְאֶשֶׁר', 'כְּאֶשֶׁר', 'לְאֶשֶׁר'. בתיבת 'אֲנִי' הפותחת בחטף קמץ, ינוקדו אותיות השימוש בקמץ: 'בְּאֲנִי', 'וְאֲנִי', 'כְּאֲנִי' (כללים אלו הביא רד"ק במכלול דף ל"ט).

וממלא, כאשר האות שאחר אות השימוש מנוקדת בחטף קמץ קטן (כגון: 'בְּקָרִי', 'וּבְקָרִי'), אות השימוש תנוקד בקמץ, והסברא הפשוטה היא שהקמץ שבאות השימוש הוא קמץ קטן, שהרי כל הטעם שאות השימוש מנוקדת בקמץ הוא משום החטף קמץ קטן שאחריה, וכיון שאחריה מנוקד בחטף קמץ קטן, הקמץ שבאות השימוש ראוי להיות קמץ קטן, ואין טעם לזה שאות השימוש תנוקד בקמץ גדול משום שאחריה בא חטף קמץ קטן.

י"ד שהרי כתבו המדקדקים (ראה רד"ק מ"ה ב' י"ב והתלים פ"ו ב') שקמץ עם מתג הוא קמץ גדול, ואף כשנראה שע"פ משפט הלשון הוא אמור להנקד בקמץ קטן (ותיבת 'שְׁכָרִים' מוטעמת תמיד במתג תחת הצד", אלא שיש ספרים שכאן אין מסומן בהם מתג זה, מחמת שבאה כאן בי"ת השימוש לפני הצד", ובה מסומן מתג, ואין דרך הסופרים לסמן שני מתגים זה אחר זה).

וכן כתבו המדקדקים שאחר קמץ קטן יבוא תמיד שווא נח או דגש, וכאן שאין דגש או שווא נח אחר הקמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה בקמץ גדול.

טו אם הבי"ת כאן כוללת בתוכה ה"א הידיעה, אין ספק שהבי"ת בקמץ גדול, שהלא ה"א הידיעה לפני האות אל"ף, מנוקדת בקמץ גדול. ורק אם הבי"ת כאן אינה מיועדת, יש הסוברים שאות השימוש מנוקדת בחטף קמץ קטן כעין תנועת החטף שאחריה, ויש הסוברים שמנוקדת בקמץ גדול כיון שקמץ קטן אינו בא בהברה פתוחה, כמבואר בהערות לעיל.

ואע"פ שאין הכוונה כאן לאהלים ידועים, מ"מ יתכן שכלולה כאן ה"א הידיעה, שמצינו פעמים רבות שבאה ה"א הידיעה גם כאשר אינו מורה דוקא על דבר מסוים, כגון: וְאַבְרָם כִּבְדָּ מֶלֶךְ בְּמִקְנֵהוּ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב (בראשית י"ג ב'), שאע"פ שראוי היה להיכתב 'בְּמִקְנֵהוּ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב', בכל זאת שייך גם בידיעה, וכמו שכתב רד"ק (מכלול מ"ב ע"ב): והה"א תשמש לידיעת הדבר, ויש שלא תודיע דבר מיוחד אלא יהיה מי שיהיה, כמו ואם יתקפו האחד (קהלת ד' י"ב), האחד בא

י"א יש ספרים בהם מסומן 'סְבִבְנִי' במתג תחת הנו"ן, אחר הטעם. מתג זה רשות הוא ואין חובה לסמנו, ומשום כך אינו מסומן בכל הספרים, ורוב כתבי היד המאוחרים והדפוסים השמטוהו. מתג זה עשוי לבוא בתיבה המוטעמת מלעיל בטעם משרת ומסתיימת בתנועה גדולה פתוחה והתיבה שאחריה מוטעמת מלעיל ובדרך כלל בטעם פשוט (כגון: וַיִּתְּתִי חֹשֶׁן יִחְזָקָל ל"ב ח'. וַיִּתְּתִי פָרֹשֶׁת מֵלֵאכִי ב' ג').

מתג זה הבא לאחר הטעם, מורה גם הוא על הוספת נחץ משני והארכה מועטת בהברה בו הוא מסומן (ובמתג שי' במדבר י"ז כ"ג) משמע קצת שבמילים בהם מסומן מתג אחר הטעם יש להתעכב במידה שווה בין בטעם ובין במתג, אך באמת ממקורותיו שם מוכח שאין זו כוונת דבריו, אלא רק שיש להתעכב מעט גם במתג, וכך מוכח ממקורות נוספים בקדמונים), אך סיבת הנחץ שונה מעט מסיבת הנחץ במתגים הבאים לפני הטעם, שבעוד שתפקיד המתגים שלפני הטעם הוא להנעים את ניגון המילה על יד הוספת נחץ מועט במקום המתג כדי להריץ את הדיבור כראוי אל האות המנוגנת, מתג שאחר הטעם תפקידו שיעמוד בו מעט הקורא כדי שעל ידי זה תיקרא האות כראוי (משפטי הטעמים נ"ט ע"א. וראה עוד אודות מתג זה בספר כתר ארם צובה ניקודו וטעמיו עמ' 189, ובספר טעמי המקרא לר"מ ברויאר עמ' 207. וע"ב מדוע יש חשש במקרים כגון כאן שהאות לא תיקרא כראוי אילולא המתג).

וכן להלן (י"ד ז') יש ספרים המטעימים 'וְיִרְחַק לֹא' במתג תחת החי"ת, אחר הטעם. מתג זה עשוי לבוא בתיבה המוטעמת מלעיל בטעם משרת ומסתיימת בפתח גנובה והתיבה שאחריה מוטעמת מלעיל ופותחת באות ל' (כגון: סֶלַח לֹא, דברים כ"ט י"ט. לְשִׁמְךָ לֹא, שופטים י"ט כ"ה), ותופעה זו מצויה גם במקרים בהם הפתח בא לפני האות הגרונת (כגון: וְאַשְׁכֶּנֶז לֹא, מלכים א' ב' ח'. הָרַע לֹא, דת א' כ"א).

וכן להלן (י"ד י') יש ספרים המטעימים 'וְיָבֵן אֶלֶה' במתג תחת החי"ת, אחר הטעם. מתג זה עשוי לבוא בתיבה המסתיימת בהברה סגורה המנוקדת בצייר, שמשפט המילה להיות מוטעמת מלרע, והטעם נסוג אחור מפני קירוב ההטעמות ומוטעמת מלעיל (כגון: וַיִּצָּן צִיָּן, במדבר י"ז כ"ג. לְקַשֵּׁר קָזָן, שם כ"ד כ"ב). במקרים אלו מטרת המתג ככל הנראה להורות שההטעמה מלעיל מחמת נסוג אחור, ולמרות זאת נשמרה תנועת הצייר המקורית ולא השתנתה התנועה לסגול (ולרוב בכל תנועה גדולה הבאה בהברה סגורה הטעם לא יסוג אחור, כגון: יֵשֶׁב אֶהֱלִי, בראשית ד' כ'. הַקֵּלֶשׁ שָׁמָּה, שם י"ט כ"ב. וכאשר הטעם יסוג תשתנה תנועת הצייר לסגול, כגון: הַפֶּדֶר נָא, שם י"ג ט'. בְּהִלָּד לֹא, שם כ"א ה').

ט בגמרא (מנלה כ"ד ע"ב) כתוב שאין לכהן לישא את כפיו אם קורא את אל"ף כאות עי"ן או אות עי"ן כאות אל"ף, וכן אין למנות כשליח ציבור מי שקורא כן. וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן נ"ג סעיף י"ב).

ובמשנה ברורה שם (סקל"י) הביא את דברי האחרונים, שכתבו שבמקום שכולם מדברים כך מותר.

אך אע"פ שבמקום שכולם קוראים כך מותר להעלותו כש"ץ כיון שכך רגילים באותו מקום, מ"מ לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר לקרוא כהוגן בהגייה הנכונה.

ובערוך השולחן (סימן נ"ג סעיף י"ד, סימן ס"א סעיף ח', סימן ס"ב סעיף ב') כתב שבמדינותינו אין בקיאים בחילוק שבין אל"ף לעי"ן, אך בכל זאת כתב (סימן ס"א סעיף ח') שבקריאת שמע יש לדקדק להפרישם זה מזה, וכתב עוד (סימן ס"ב סעיף ב') שהמדקדק במצוות יראה לדקדק בזה הרבה בכל התורה, ושכרו גדול כשמדקדק בזה, ובפרט במקום שאם קורא שלא כראוי משתנה המשמעות.

ומן הענין להזכיר את דברי העי"ן שכתב (הקדמת סידור, סולם בית אל): דיבור הפה ומבטא השפה, צריך להיות שלם בחיתוך הלשון, כל מוס לא יהיה בו, באות, בניקוד, בטעם, כהלכות לשון הקודש בכל תנאיו העד בעם, מה נמלצו אמרי נועם, ובייחוד שלא לקרות לעיני"ן אלפי"ן וכן ההי"ן.

ל' לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין צירי לסגול, יש להקפיד ביותר להשמיע את הדגש, משום שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא רק ע"י דגשות ורפיון האות, ואם לא ידגשו יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

אך הקוראים בהגיה המבחינה בין צירי לסגול, אף אם יקראו שלא כראוי ולא ישמעו את הדגש, לא שינו בזה משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י ניקוד הצייר או הסגול.

י"ב י"א: וְדַבַּרְתִּי - הטעם מלעיל בבי"ת.

י"ג א': וַיֵּשְׁשׁ - האל"ף בשווא נח"ו, ואין להבליעה ולקרוא 'וַיֵּשֶׁשׁ', או לקרוא 'וַיֵּשְׁשִׁים' בחטף סגול. וכן הוא להלן (י"ד א'):

תֵּשֶׁשׁ.

י"ג ב': וַעֲתָה - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'וְאַתָּה' באל"ף ט.

יִשְׁקֹז - הטעם מלרע בקו"ף.

י"ג ג': פֶּעֶנְךָ בְּקֶרֶךְ - יש לשים לב לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להוסיף מונח ולהטעים 'פֶּעֶנְךָ בְּקֶרֶךְ'.

י"ג ד': וְאַלְהִים - האל"ף לא נשמעת, ונקרא 'וְלֵהִים' ב"ב.

י"ג ז': אָשׁוּר - האל"ף בקמץ והשי"ן רפה"י.

י"ג י"א: בְּעִבְרָתִי - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'בְּאַבְרָתִי' באל"ף י"ו.

י"ג י"ב: אֶפְרָיִם - הרי"ש בקמץ"ה.

י"ג י"ד: קָטַבְךָ - הקו"ף בקמץ גדול, הטי"ת בקמץ קטן, והבי"ת בשווא נח.

י"ג ט"ו: עֵלָה - הלמ"ד בסגול.

מַעֲיָנוּ - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא 'מַיָּנוּ' או לקרוא 'מַעֲיָנוּ' בחטף פתח.

י"ד א': בָּא-לֵהִיכָה - האל"ף לא נשמעת, ונקרא 'בִּלְהִיכָה' ב"ב.

עֲלִיָּהֶם - הלמ"ד הראשונה בשווא נע, ואין לקרוא 'עֲלִלָּיהֶם' בקמץ.

י"ד ד': נֶאֱמַר - הטעם מלעיל בנו"ן ט.

וְלֹא-נֶאֱמַר עוֹד אֶלְהִינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדִינוּ - יש להקפיד להטעים היטב את הטפחא המפסיק שבתבית 'אֶלְהִינוּ', שהוא ניגון מפסיק יותר מהתביר שבתבית 'עוֹד', שאם לא יטעים כראוי ישמע שהפיסוק הוא 'וְלֹא נֶאֱמַר עוֹד, אֶלְהִינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדִינוּ' בעוד שהפיסוק הוא 'וְלֹא נֶאֱמַר עוֹד אֶלְהִינוּ, לְמַעֲשֵׂה יְדִינוּ'.

י"ד ז': וְרִיחַ - הטעם מלעיל ברי"ש ט"ו.

י"ד ט': מִהֲלִי עוֹד - יש לשים לב לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים 'מִה לִי-עוֹד'.

פְּרִיָּךְ - הפ"א בסגול, ואין לקרוא 'פְּרִיָּךְ' בחיריק.

י"ד י': וַיִּבֶן - הטעם מלעיל ביו"ד ט"ו.

יִלְכוּ - הטעם מלעיל ביו"ד ט"ו.

יִכְשְׁלוּ - הטעם מלעיל בכ"ף ט"ו.

יואל ב' כ"ב: וַיִּדְעָתֶם - היו"ד לא נשמעת ונקרא 'וַיִּדְעָתֶם'. ואין לקרוא 'וַיִּדְעָתֶם' בשווא.

וַיִּדְעָתֶם - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא 'וַיִּדְעָתֶם' או לקרוא 'וַיִּדְעָתֶם' בחטף פתח.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

בְּחֶצֶל שְׂפִי הַכְּפִישִׁי בְּאֶפֶר (שם ט"ו), וְאַלְה תוֹלְדוֹת פְּרִיץ פְּרִיץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן (רות ד' י"ח), וְעַבְדְּ הוֹלִיד אֶת־יְשִׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד (שם כ"ב). ומשום כך מנוקד כאן 'אֶפְרָיִם' בקמץ, כיון שאין בפסוק זה אתנחתא, והזקף הוא המפסיק הגדול ביותר בפסוק.

אמנם יש לציין, שבפסוקים שאין בהם הפסק ענין כלל, אף המפסיק הגדול שבפסוק אינו מקבל את דין האתנחתא, ואינו גורם לשינוי הניקוד. כגון: לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבֹ (שמות כ"ג ו'), וַיֵּשֶׁשׁ אֶת־מִסְדָּ הַפֶּתַח לְמִשְׁכָּן (שם מ' כ"ח).

ט' משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ג'.

בניגון הטעמים המקובל יש נטיה לנגן ולהטעים את התביר בניגון מפסיק יותר מהטפחא, אך באמת הטעם טפחא הוא מפסיק יותר מהתביר, ויש להקפיד על הניגון המתאים בכל מקום של צירוף הטעמים תביר וטפחא, כי בהרבה מקומות זה משנה את פירוש הענין.

וכבר העירו על טעות נפוצה זו של הטעמת התביר בניגון מפסיק יותר מאשר הטפחא והשיבוש הנגרם מזה, בספר דברי קהילות (עמ' 48 הערה י'), ובספר עלה יונה (עמ' ת"ח).

ובמשנה (פסחים נ"ה ע"ב) איתא, שאחד מהדברים שאנשי יריחו עשו שלא כדין, שהיו כורכין את שמע, ופירש רבא בגמ' (גי' ע"א) שהיו אומרים 'הַיּוֹם עַל לְבַבְךָ', וזה שלא כדין כי משמע שרק היום יהיו על לבבך ולא מחר. וההטעמה שם היא 'אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם עַל־לְבַבְךָ' בתביר טפחא, וטעותם היתה שהפסיקו בתביר יותר מאשר בטפחא.

לגור (בראשית י"ט ט'), ויפתח הָאֶחָד אֶת שְׁכוֹ (שם מ"ב כ"ז), ויהי הָאֶחָד מפיל הקורה (מלכים ב' ו' ה'). עכ"ל.

ט' כתב בקסת הסופר (פתיחה לחלק שני, אות ו'): אבל דין נח נראה אינו נוהג באל"ף, ומה שנמצא 'אֶאֱדָר בְּקֶדֶשׁ' שהאל"ף בע"כ היא כמו נח נראה מדדל"ת שלאחריה דגושה, וזה דלא כמנהג הלשון אלא מטעם כמס. וכוונתו שאע"פ שדרך האותיות הגרוניות להתרחב משווא נח לחטף, כאן האל"ף נשארה בשווא נח שלא כמנהג.

ולענין אופן הגיית אל"ף בשווא נח, כתב ר' שבתי סופר שהיא קלה מאד עד שכמעט ולא תורגש בקריאה. והיינו שלאות אל"ף יש מבטא מסויים שהוא קל מהאות עי"ן, ולכן אפשר לבטאה בשווא נח, ולא שאין לאות אל"ף מבטא כלל (ובאמת מחמת קלות האות אל"ף במבטא, קריאת אל"ף בשווא נח נשמעת מעין עזירה מאולצת באמצע המילה).

י' כבדברים ל"ב י"א: יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׁאַהוּ עַל אֶבְרָתוֹ, והוא לשון כנף. ואילו 'עֲבָרָה' בעי"ן הוא לשון כעס.

י"ח הטעמים המפסיקים ביותר, שהם אתנחתא וסוף פסוק, גורמים לשינוי ניקוד האות המוטעמת משום ההפסק, וכגון במקום 'שְׁמִים', באתנחתא וסוף פסוק מנוקד 'שְׁמִים'. 'אֶרֶץ'-'אֶרֶץ'. 'מִצְרַיִם'-'מִצְרַיִם'. 'לֵלָה'-'לֵלָה'. ובפסוקים שאין בהם טעם אתנחתא, הטעם המפסיק ביותר שבפסוק מקבל את דין האתנחתא, וגורם לשינוי הניקוד כמו בטעם אתנחתא. כגון: לְמִטָּה אֶפְרָיִם הוֹשִׁיעַ בְּיָנֶן (במדבר י"ג ח'), הִבֵּיא בְּכָל־יְמֵי בְנֵי אִשְׁפָּתוֹ (איכה ג' י"ג), וַיִּגְרַס

חילופי נוסחאות

י"א י: כִּי־הָיָה יִשְׁאָג / (כִּי־הָיָה יִשְׁאָג) כ"א

האל"ף בפתח – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ו ס"ח ס"י ס"א סט"ו, א"ב. ~ ובדפוסים: מק"ג, לטריס, קסוטו, קורן, ברויאר.

האל"ף בקמץ – בכתבי היד: ס"ד ס"ה ס"ו ס"ט סי"ב סי"ג סי"ו. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, גינצבורג. ~ וכן כתב רד"ק.^כ

י"ד א': בְּחֶרֶב יָלְלוּ / (בְּחֶרֶב יָלְלוּ) / (בְּחֶרֶב יָלְלוּ)

במונח זקף – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט סי"א סי"ב סי"ג סט"ו סי"ז, א"ו. ~ ובדפוסים: מק"ג, גינצבורג, קסוטו, קורן,^כ ברויאר.

במהפך פשטא – בכתבי היד: א"א א"ד א"ה א"ח א"י. ~ ובדפוס: לטריס.

בפשטא זקף^כ – בדפוסים: רא"פ, רוו"ה.

י"ד ז': יִנְקוּתָיו / (יִנְקוּתָיו)

היו"ד ללא מונח – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד ט"ז, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ז ס"ח ס"ט סי"א סי"ב סי"ג סט"ו סי"ז, א"א א"ב א"ד א"ה א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן נכון ע"פ כללי הטעמים.^כ

היו"ד במונח – בכתבי היד: ס"ו, א"ג א"ו. ~ ובדפוסים: רא"פ, לטריס.

י"ד ט': לְעֶצְבִּים / (לְעֶצְבִּים) ^כ

הלמ"ד בקמץ – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ד, ט"ז ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ז ס"ח ס"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, קסוטו, קורן, ברויאר.

הלמ"ד בפתח – בכתבי היד: ס"ז ס"ט סי"א סי"ב סי"ג סי"ז, א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג.^כ

^כ תיבה המוטעמת בזקף קטן שאין טעם משרת לפניו, ויש בתיבה מקום הראוי למתג, אם המקום הראוי למתג הוא באות הראשונה בתיבה, לא יהפך המתג למונח, ואם המקום הראוי למתג הוא אחרי האות הראשונה בתיבה, דרך המתג להפוך למונח (משפטי הטעמים דף י"ג ע"א, והביא שם כמה ראיות לכלל זה מהמסורה ומספרים מדויקים. וכן הוא בספר טעמי המקרא לר"מ ברויאר עמ' 101).

והטעם שבאות הראשונה לא יהפוך המתג למונח, משום שיש כמה סוגי מונחים (כמבואר בדברי המדקדקים הקדמונים), ומונח הבא לפני זקף קטן ומוטעם באות הראשונה בתיבה (כגון: נָפֶשׁ תָּהָּ) נקרא מונח מכרבל (ונגינתו מסולסלת מעט יותר ממונח רגיל), ואם המונח מוטעם אחרי האות הראשונה (כגון: וַיָּקִי מִבְּדִיל), הוא מונח רגיל. ולכן רק כאשר המקום הראוי למתג אינו באות הראשונה ישתנה המתג למונח, משום שהטעם מונח מכרבל אינו יכול לבוא באותה תיבה בה מוטעם הזקף (רוו"ה בשום שכל בראשית י"ח ט"ו, טעמי המקרא לר"מ ברויאר עמ' 101 ו-130).

^כ הכלל הוא שאחר ה"א הידיעה יבוא דגש (כגון: תָּמִיד, תָּמִיד). וכן כאשר תבוא אחת מאותיות השימוש בכ"ל ותנוקד בפתח להורות על דבר ידוע, יבוא אחריה דגש (כגון: בָּיִת, בְּדָר, לְבָשָׁה).

וכאשר אחר ה"א הידיעה באה אחת מהאותיות אהחע"ר שאינן מקבלות דגש, באותיות א"ר יבוא במקום הדגש תשלום דגש באות הקודמת לו, ע"י שתנוקד בקמץ במקום בפתח (כגון: הָאֶתָּה הָרִאשׁוֹן), אך כשבאות אותיות ה"ח אחר ה"א הידיעה לא יבוא תשלום דגש, ואע"פ שנשמט מהן הדגש ה"א הידיעה תנוקד בפתח (כגון: הָיָה, הָיָה).

ובה"א הידיעה שלפני האות ע"ו, אע"פ שברוב מוחלט של התיבות בא תשלום דגש והה"א מנוקדת בקמץ (כגון: הָיָה הָעֵץ, הָעֵץ), יש תיבות שאין בא בהן תשלום דגש והה"א נשארת בפתח (וכגון: הַעֲרִירִים, בְּעָצִים), ואף יש תיבות שפעמים יבוא בהן תשלום דגש ופעמים לא (כגון: לְעֵצִים בראשית ג' ל"ג, משלי י' כ"ו) - לעצמים (שמואל א' ט"ז ד', קהלת י"א ד').

יש תיבות שנחלקו הספרים האם בא בהן תשלום דגש והן מנוקדות בקמץ, או שלא בא בהן תשלום דגש והן מנוקדות בפתח, כגון: הַעֲרִירִי (בראשית י' י"ז), הַעֲרִירִי (במדבר ג' כ"ז), בְּעֶנְקִים (דברים ב', י' י"א כ"א), הַעֲבֹט (דברים כ"ד י"א, שם י"ג), הַעֲמִיסִים (ישעיה מ"ג ג'), לְעֵשְׂקִים (תהלים קמ"ז ד'), שבכל אלו יש ספרים המנקדים בקמץ, ויש ספרים המנקדים בפתח.

וגם כאן נחלקו הספרים האם בא בהן תשלום דגש או לא, שהמנקדים 'לְעֶצְבִּים' בקמץ סוברים שבא בהן תשלום דגש, והמנקדים 'לְעֶצְבִּים' בפתח סוברים שלא בא בהן תשלום דגש (ובאמת יתכן שנחלקו האם המילה מיועדת וה"א הידיעה כלולה כאן בלמ"ד או לא, אך כיון שמצאנו שנחלקו בכמה מקומות שפותחים באות ה"א (הַעֲרִירִי, הַעֲמִיסִים, שבהם ברור שהה"א היא ה"א הידיעה, ונחלקו רק האם בא בהן תשלום דגש או לא, לכן מסתבר שגם במקומות הפתוחים באותיות שימוש, מחלוקת הספרים היא האם בא תשלום דגש או לא, ולא נחלקו על עצם המילה האם היא מיועדת או לא).

^כ ובגליון ציין שבספרים אחרים מנוקד 'לְעֶצְבִּים' בקמץ.

^{כא} הטעמים המפסיקים ביותר, שהם סוף פסוק ואתנחתא, גורמים לשינוי ניקוד האות המוטעמת משום ההפסק (עין לעיל הערה י"ח). יש מקומות רבים בהם הפתח משתנה לקמץ גם בטעמים מפסיקים נוספים, כדרך שנוהג באתנחתא, כגון: 'אֲשֶׁר יִמָּצֵא אֹתוֹ יִהְיֶה־לִּי לְעֵבֹד' (בראשית מ"ד י'), 'וַיַּעֲשֶׂה לָהֶם מִכְנִס־יָבֵד' (שמות כ"ח מ"ב), שבהם הזקף גורם לפתח להפוך לקמץ. וכגון: 'וַיְהִיבֵם אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזְלוּ' (ויקרא ה' כ"ג), שבו הרביע גורם לפתח להפוך לקמץ.

ובניקוד הפשוט של תיבת 'יִשְׁאָג' האל"ף מנוקדת בפתח, והמנקדים כאן 'יִשְׁאָג' בקמץ ניקדו כן מחמת הזקף שגורם לפעמים לשנות את הפתח לקמץ. וכיון שבפסוק כתוב 'יִלְכוּ כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־הָיָה יִשְׁאָג', שבפעם הראשונה מנוקד 'יִשְׁאָג' בקמץ משום שמוטעם באתנחתא, לכן ניתן היה לחשוב שניקוד 'יִשְׁאָג' בקמץ בפעם השניה בחלק מהספרים הוא טעות מחמת שהשוו את ניקוד התיבה לתיבה הזוהה הסמוכה.

אך אחר שניקוד 'יִשְׁאָג' בקמץ מצוי בספרים רבים, אין הכרח לומר שניקוד זה הוא טעות, אלא יתכן שזו מחלוקת קדומה שהיתה בין בעלי המסורה בניקוד תיבה זו, משום שיש כאן מקום לנקד 'יִשְׁאָג' בקמץ גם בזקף, שהרי הזקף כאן הוא זקף יחיד שבתחום הסוף פסוק, והוא מבדיל בין שתי צלעות מקבילות של משפט, ובכגון זה מצוי שמשנתה הניקוד לקמץ גם בזקף.

^{כב} במכלול (י"ז ע"ב) הביא רד"ק רשימה ארוכה של תיבות שהשתנו מפתח לקמץ משום הטעם זקף, ומנה את תיבת 'יִשְׁאָג' שבפסוקנו בכלל התיבות.

^{כג} כך נדפס בתנ"ך בין בדפוסים הישנים ובין בדפוסים החדשים, אך ב'חמישה חומשי תורה' עם הפטרות, מוטעם 'בְּחֶרֶב יָלְלוּ' בפשטא זקף. ובחלק התורה נקטו בדפוס קורן כמעט תמיד כנוסח רוו"ה, אך בחלק הנ"ך, שבו אין את נוסח רוו"ה כסדר, הלכו אחר ספרים מדויקים יותר, ואולי בכך זה בו נדפס רק חלק התורה וההפטרות נקטו יותר כנוסח רוו"ה גם בהפטרות.

^{כד} ע"פ כללי הטעמים, אם תיבת 'יָלְלוּ' מוטעמת בזקף, תיבת 'בְּחֶרֶב' הכתובה כאן ראויה להיות מוטעמת במונח ולא בפשטא, שביחידה בת שתי תיבות שהאחרונה מוטעמת בזקף, הכלל הוא שהתיבה הראשונה תוטעם במונח אם תיבת הזקף היא תיבה קצרה (תיבה קצרה היא תיבה המוטעמת בהברחה השניה, כגון: יִאֲמָר אֲבִיךָ), ובפשטא אם תיבת הזקף היא תיבה ארוכה (תיבה ארוכה היינו תיבה המוטעמת אחר שתי תנועות לפחות, כגון: יִאֲמָר אֲבִיךָ, או אחר תנועה גדולה הבאה בהברה סגורה, כגון: אֶלֶן עֵלִית, או אחר תנועה גדולה שאחריה שווא, כגון: וְרִבְקָה אִמְלָה). (טעמי המקרא לר"מ ברויאר, עמ' 112-113).

וכיון שתיבת 'יָלְלוּ' היא תיבה קצרה (שהלא היא מוטעמת בהברחה השניה), תיבת 'בְּחֶרֶב' שלפניה ראויה להיות מוטעמת במונח ולא בפשטא. ואכן להטעמת 'בְּחֶרֶב יָלְלוּ' אין זכר כלל בכתבי היד, ולא ברור מדוע בחלק מהדפוסים נדפס כך.